Alexandru Philippide şi receptarea istoriei literare

Ofelia ICHIM

Key-words: *literary history, biography, bibliography*

Această comunicare şi-a propus să readucă în atenţia specialiştilor câteva aspecte considerate a fi de interes, din cartea lui A. Philippide, *Introducere în istoria limbei şi literaturei române*, publicată când tânărul Philippide era profesor la Liceul Naţional din Iaşi. Tot la Iaşi mai apăruseră *Istoria limbei şi literaturei române*, de Aron Densusianu, în 1885, şi *Introducere în istoria limbii şi literaturii române*, de Ioan Nădejde, în 1886. Capitolul introductiv al cărţii conţine o sinteză a concepţiei savantului ieşean asupra vieţii şi cunoştinţelor omului, didactic şi concis prezentată. Astfel, „viaţa omului se manifestează în patru feliuri: în fapte pentru interesul public, în fapte pentru interesul privat, în producţii artistice şi în cunoştinţi asupra naturei" (Philippide 1888: 3). La rândul lor, „cunoştinţele omului sânt de trei feliuri, cunoscute, ele împreună cu subdiviziunile lor, sub numele de genuri literare" (Philippide 1888: 4). Între acestea se numără cunoştinţele istorice, respectiv Istoria, cunoştinţele ştiinţifice ori filosofice, adică Ştiinţa, cunoştinţele poetice, adică Poezia, dar „baza Ştiinţei şi a Poeziei o formează Istoria" (Philippide 1888: 5). Oprindu-se asupra noţiunii de filologie, Philippide o defineşte ca fiind „acea parte a Istoriei, care are ca obiect de expunere viaţa omenească în toate manifestările sale. Filologia cuprinde, dar, istoria vieţei publice (Istoria politică, aşa–numită de obicei Istorie), private (Istoria socială), artistice (Istoria artelor) şi intelectuală (Istoria literară) a omului" (Philippide 1888: 7).

> Acea parte a Filologiei, care are ca obiect de expunere viaţa intelectuală, poartă numele de Istorie literară.
>
> Viaţa intelectuală – adică Istoria, Ştiinţa şi Poezia – manifestată prin scris, se numeşte Literatură.
>
> Fiindcă cea mai mare parte din cunoştinţele omeneşti, pe care am voi să le istorisim, se cunosc din scris, se poate zice că o Istorie literară este rezumatul literaturei unui popor, făcut fiind acest rezumat pe baza cunoaşterei prealabile a limbei în care sânt scrise operele literare (Interpretarea gramaticală), a cuprinsului lor (Interpretarea istorică), a stilului genului literar din care fac parte (Interpretarea generică) şi a stilului particular autorilor cărora se atribuesc (Interpretarea individuală), precum şi pe baza cercetării prealabilă dacă o operă oarecare este scrisă în limba poporului căruia se atribue (Critica gramaticală), dacă cuprinde cunoştinţele poporului aceluia (Critica istorică) ori caracterele specifice ale genului literar din care face parte (Critica generică sau estetică) ori caracterele specifice ale autorului căruia este atribuită (Critica individuală), dacă, în sfârşit, literile scrisorei şi materialul cu care s-a

„Philologica Jassyensia", Anul V, Nr. 1 (9), 2009, p. 57–61

BDD-A889 © 2009 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:09:58 UTC)

> executat scrisoarea se potrivesc cu aceleaşi elemente din scrierile autentice ale cutărui timp, cutărui popor, cutărui autor etc. (Critica externă) (Philippide 1888: 7–8).

Philippide atrage atenţia asupra necesităţii abordării şi specializării pe un singur segment de activitate, altfel existând riscul superficialităţii şi al îndepărtării de receptarea în profunzime a unui domeniu sau altul:

> […] cine caută să cuprindă cu a sa înţelegere prea multe lucruri nu înţelege la urmă nimic dintr-însele, şi cu cât cercul de cercetare al său se lărgeşte, tot cu atât creşte şi superficialitatea. […] putem pune ca datorie pentru acel ce se devotează muncei intelectuale ca să-şi aleagă un cerc cât se poate mai strâmt de activitate. […] Alegerea, deci, într-un moment oarecare al activităţei noastre a unui material precis şi cât se poate mai puţin amestecat cu elemente eterogene va fi totdeauna o garanţie pentru succesul întreprinderei noastre, oricât de vast ar fi materialul acela, oricât de deosebită materie am alege noi într-un alt moment oarecare, şi oricât de puţină aplecare am ave în general de a ni sacrifica munca la unul şi acelaş lucru: mărginirea, într-un cuvânt, la un singur gen literar trebuie numai-decât preferită amestecului fără unitate a tot feliul de materii disparate luate din tot feliul de genuri literare (Philippide 1888: 13–14).

Deşi afirmă că „într-o istorie literară nu pot ave loc Biografiele autorilor, căci biografiele nu sânt altceva decît istoria publică şi privată a unor individe (...)” (Philippide 1888: 14), totuşi, Philippide recunoaşte importanţa biografiilor: „biografiele autorilor sânt foarte trebuitoare pentru înţelegerea istoriei literare. Munca intelectuală a cutărui sau cutărui bărbat este în aşa de strânsă legătură cu viaţa lui publică şi privată, încât nici istoricul, care cercetează el însuşi lucurile, nu poate înţelege bine pe cea dintâi fără celelalte, nici lectorii ori ascultătorii care primesc de-a gata rezultatele istoricului, nu pot să înţeleagă pe aceste din urmă fără cunoştinţa prealabilă a biografielor autorilor” (Philippide 1888: 15). Drept dovadă, el însuşi face uz de date biografice cu referire la autorii prezentaţi în *Introducere în istoria limbei şi literaturei române*. Un alt element care nu trebuie să lipsească dintr-o istorie literară îl constituie bibliografiile care „înşiră în mod istoric titlurile scrierilor, abstracţie făcând de cuprinsul lor, apoi locurile unde s-au tipărit ori s-au scris, locurile unde se păstrează, numele autorilor şi al editorilor, anul tipărirei ori scrierei, formatul cărţei, preţul ei, feliul hârtiei, greutatea, legătura; căci toate aceste elemente sânt negreşit lucruri ce nu fac parte din viaţa intelectuală a omului, cel mult se pot considera ca producte ale vieţei private, şi în consecinţă ca material al unei istorii sociale.

Tot atât de trebuitoare însă pentru priceperea istoriei literare, atât cu privire la istoric cât şi la cetitori, ca şi biografiele, sânt aceste date bibliografice, cu deosebire că cunoştinţele bibliografice le putem considera mai mult ca un element din metoda ştienţifică decât din cea pedagogică, ca mai trebuitoare adecă pentru istoric, care cercetează el însuşi, decât pentru ascultător, care primeşte de-a gata istoria făcută de un altul” (Philippide 1888: 16).

Ceea ce urmăreşte Philippide este să le ofere celor interesaţi o bibliografie a literaturii române de la începuturi până în 1821, justificată, aşa cum afirmă el, de „lipsa unei istorii literare române, care după a mea judecată nu s-a scris încă de nimeni” şi de dorinţa „să dau lectorilor mei măcar mijloacele de a se introduce prin ei înşişi în cetirea literaturei româneşti, am hotărât de a scrie această materie mixtă,

BDD-A889 © 2009 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:09:58 UTC)

compusă de trei fragmente din filologie, anume de istoria limbei româneşti de la al XVI secol (...) până la 1821, de datele biografice asupra autorilor români care au scris în această scurgere de vreme, şi de datele bibliografice asupra cărţilor ms. şi tipărite din acelaşi timp" (Philippide 1888: 17).

El semnalează, în acelaşi timp, importanţa istoriei limbii ca mijloc de înţelegere şi de creare a unei literaturi: „Prin istoria limbei procur lectorilor putinţa interpretării şi a criticei gramaticale, posedarea adică a unuia dintre cele mai puternice instrumente în cetirea şi rezumarea unei literaturi, iar cu datele biografice şi bibliografice li dau mijloacele de a găsi literatura românească şi de a o ceti sistematic" (Philippide 1888: 17).

Câteva dintre numele la care se face referire, folosind informaţii biobibliografice sunt:

– Diaconul Coresi;

–Mitropolitul Varlaam, despre care Philippide menţionează informaţii biobibliografice precum: „De neam Moţoc. Mitropolit al Moldovei de la 1632 până la 1652. La 1642 a luat parte însemnată la sinodul, compus din călugări greci, ruşi, şi munteni (?), care s-a ţinut la Iaşi pentru a lua măsuri contra ereziilor calvine ale patriarhului de Constantinopole Chiril Lucaris şi contra propagandei calvineşti printre creştinii ortodoxi din Transilvania. A scris *Răspunsuri la Catehismul calvinesc* şi *Evanghelia învăţătoare*" (Philippide 1888: 117–118);

– „La 1674 Mihail Haliciu din Caransebeş a publicat la Basel o elegie compusă din 10 versuri, hexametri alternând cu pentametri, româneşti şi scrise cu litere latine" (Philippide 1888: 51);

–Mitropolitul Dosoftei;

–Nestor Ureche şi Grigore Ureche;

–Miron Costin, despre care spicuim: „A fost cel dintâiu moldovan cu învăţătură sistematică şi de aceea, în diferitele înalte slujbe publice pe care le-a avut (...) a jucat rol preponderent printre colegii săi de divan, şi sub un şir întreg de domni (...). Era franc, viteaz şi cavaleresc (...);

–Ioan Neculce „(...) a jucat printre boierii Moldovei rolul cel mai important sub domnia lui Dimitrie Cantemir. (...) Ion Neculce nu era om învăţat, ca Costineştii, dar deştept în mod firesc. (...). Mai presus de toate iubitor de patrie" (Philippide 1888: 127–129);

–Neculai Milescu Spătarul: „Pentru a avea o completă şi exactă cunoştinţă asupra acestui remarcabil bărbat, care, mai mult încă decât Ştefan Gheorghe Vodă, ar fi avut dreptul să facă pe Miron Costin să zică «că nasc şi în Moldova oameni» (...) trebuie numai să micşorăm ceva din biografia făcută de Ioan Neculcea şi să adăugăm încă puţine" (Philippide 1888: 132–133);

–Gheorghe Şincai;

–Petru Maior;

–Ioan Budai Deleanu;

–Dimitrie Cantemir – „a fost cel mai învăţat român de pe timpul său şi s-ar fi putut chiar compara, fără ruşine, cu învăţaţii contemporani ai Apusului. Istoria i-a fost ocupaţia de predilecţie, iar operele sale le-a scris în latineşte, în româneşte şi în ruseşte. Limbi ştia foarte multe: vorbea şi scria în limbile turcească, persiană, arabă, greacă modernă, latină, italiană, rusească; înţelegea bine limbile greacă

BDD-A889 © 2009 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:09:58 UTC)

antică, veche slovenică şi franceză. Era membru al Academiei din Berlin" (Philippide 1888: 195–196);

–Mitropolitul Veniamin Costache;

–Costache Conachi;

–Ienache Văcărescu;

–Alecu Văcărescu;

–Paris Mumuleanu.

După cum remarcă d-na Carmen–Gabriela Pamfil, în studiul *Alexandru Philippide*, „(...) manualul lui Philippide absoarbe, în cea mai lăudabilă atitudine de valorificare a tradiţiei culturale româneşti, mai toată informaţia din lucrările predecesorilor, în special din *Analectele* şi *Principiele de limbă şi de scriptură* ale lui Timotei Cipariu" (Pamfil 2008: 51). Într-o notă, la aceeaşi pagină, se subliniază că

> un detaliu semnificativ ar fi acela că, pe baza indicaţiilor adunate din întreaga operă cipariană, Philippide întocmeşte aici lista scrierilor vechi din biblioteca personală a învăţatului ardelean, adică primul catalog al cărţilor şi al manuscriselor aflate în posesia acestuia. Concluzia imediată care s-ar impune este aceea că *Introducere în istoria limbei şi literaturei române* oferă informaţii utile şi, în tot cazul sigure, încă nevalorificate.

Preocupările de istorie şi de teorie a literaturii pe care Philippide le-a avut, mai ales în perioada de tinereţe, se găsesc concretizate şi în câteva articole publicate în „Convorbiri literare" şi în „Viaţa românească", care astăzi sunt total ignorate. Astfel, în legătură cu dezideratele pe care un critic şi un istoric literar trebuie să le îndeplinească, mai amintim articolul lui A. Philippide, *Istoria şi critica literară. Un raport asupra Catedrei de Istoria literaturii române de la Universitatea din Iaşi* (în „Viaţa românească", I, 1906, nr. 1, p. 38–45). Intransigenţa şi echilibrul sunt principalele atuuri pentru un adevărat specialist:

> Aici trebuie, ca la toate celea, om de meserie, pe care să-l fi învăţat întâi profesorul carte şi care apoi să-şi fi dat el singur osteneală, nu cetind critici, ci istorii literare şi literaturi de tot feliul de limbi, şi vechi şi nouă. Aici trebuie, apoi, om cu cumpăt, care să acorde acelaş interes tuturor manifestărilor activităţii intelectuale, iar nu numai acelora care nu i-ar conveni lui, din vreun punct oarecare de vedere. (...). Noi, iştialalţi, putem alege şi zvârli, istoricul literar trebuie să cetească tot, cu răbdare îngerească. De vor fi bune ori rele, frumoase ori urâte, productele literare înregistrate de istoric sânt pentru acesta numai nişte manifestări ale naturii, care trebuiesc *pricepute*, nu lăudate, nici batjocorite. (...) Aici trebuie, în sfârşit, un om care să pună o stavilă criticei pătimaşe şi să arate odată ce vrea să zică, într-adevăr, o istorie literară.

BDD-A889 © 2009 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:09:58 UTC)

Bibliografie

Philippide 1888: A. Philippide, *Introducere în istoria limbei şi literaturei române*, Iaşi, Editura Librăriei Fraţii Şaraga.

Pamfil 2008: Carmen-Gabriela Pamfil, *Alexandru Philippide*, Bucureşti–Chişinău, Litera Internaţional.

Alexandru Philippide's Opinion About Literary History

This article is based on A. Philippide's book *Introduction to the History of Romanian Language and Literature*, published in 1888, and underlies the Romanian scholar's opinion about literary history.

Institutul de Filologie Română „A. Philippide", Iaşi
România

BDD-A889 © 2009 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:09:58 UTC)